

આંતરસારિતા.

પ્રવાહ ૧.

— ડૉક્ટર નરસિંહભાઈ વ્યાસ.

નિવેદન.

ભાવશાહી કાવ્ય આત્માના પોષક છે. તે હૃદયમાં રસ ઝરણાંને વહેનાં કરી શુદ્ધ જીવનને નવપદ્ધતિ બનાવે છે. ચૈતન્યની દિવ્ય સ્મૃતિને એ જગવે છે. તેનામાં એક પ્રકારનું એવું અમજબ ખળ છે કે જીવન કર્તવ્યનું તે પરમ જ્ઞાન કરાવે છે. સામવેદ સંગીતમય હોવાથી અગ-વાતનું સ્વરૂપ મનાય છે. વેદમંત્રના મધુર ધ્વનિથી અંતરના તારો ઝલ્લઝલૂં ઉઠે છે. કૃષ્ણચંદ્રની મોહક વાંસળીના નાદે ગોપીઓ ઘેલી બની હતી. અને યમુના જળ પશુ સ્થંભી ગયાં હતાં એવું પુરાણોનું કથન ફક્ત મન મન વચાને માટે અંલકારિક બાધામાં નહિ પણ સત્યજ છે.

સંગીત એ નાદ બ્રહ્મમય છે. છતાં તે તરફ આધુનિક સમયમા પુરતા લાક્ષણિકતા અભાવે જોઇતું ધ્યાન ન અપાવાથી તેનું સ્વરૂપ કંમે કંમે ભૂંસાતું જાય છે. તેવા સમયમા આંતર સરિતાનું પ્રાકટ્ય એ પશુ આનંદ બનકે છે.

પ્રભુ ભક્તિ, જ્ઞાન, નત્વ વિચાર, ઘગેરે જુદા જુદા વિષયોના સ્વાનુભાવના પદો આ સંગ્રહમાં પ્રસિદ્ધ કરાયા છે. સરળતા અર્થે તનો ભાવ બરાબર સમજાય ને માટે ટીકા અને વિવેચન પણ આપ્યા છે. જીવાસુઓને તે ઉપયોગી થશે એવી આશા રખાય છે.

સૂચના.

આ સંગ્રહ લોકાદરને પાત્ર થશે તો તેના બીજા પ્રવાહો બવિધ્યમાં પ્રકટ કરવા કૃતસાહ રહી શકશે. નેને માટે યોજના એવી રખાઈ છે કે આપણા આર્થ લહેવે મેના સપર્વના દિવસોમાં તેની પ્રસિદ્ધિ થશે. અમાઉથી પોતાનું નામ નોંધાવી બ્રહ્મક ચનાર સજ્જન પાસે અવા બાર સંગ્રહોનું સામઠું મૂક્ય ફક્ત એ રા. લેવાશે. પ્રત્યેક મઝક ૫૦ પૃષ્ઠનો થશે. એટલે ૬૦૦ પૃષ્ઠનું વાંચન ફક્ત રા. બેમાં અપાશે. બ્યારે છુટક પ્રત્યેક સંગ્રહની કિંમત આપના આર રહેશે. એટલે પુરતીજ નકલો નીકળતી હોવાથી પોતાના નામ સ્મર નોંધાવવા બેથી પ્રત્યેક સંગ્રહનો સામ નજીવી કિંમતમાં મળી શકે.

અમય લલિત
સંવત ૧૯૮૦ } વિનયભર્યા કાર્યવાહ, અમજબ-મુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક

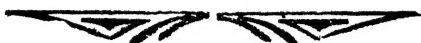
વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ

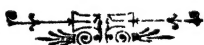
વિષય ૮. ૧૪

— ઔ ॥
પ્રગતિ મંદિર ગ્રંથમાળા-ગ્રંથાંક ૨૧

આંતરસરિતા.

પ્રવાહ ૧.

રચી પ્રસિદ્ધ કર્તા,

પ્રભુશંકર નરભોરામ વ્યાસ.

પ્રગતિ મંદિર, વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલય,

અડાબણ-સુરત.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૪-૦.

આંતરમરિતા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૪૯૧

વદનં.

પદ ૧ (દેવ દેવી સન્માન એ લય.)

જય ? ત્રિભુવનના પ્રાણ ? તારૂં પદ છે નિર્વાણ.
દશદિશમાં સુભાણ ? આણ તારી વાગે;
તારાં સ્મરણાથી પાપ, દૂર ભાગે, આધે. જય૦

એક કદપનાથી વિશ્વ ઉપજાવે,

અન્ય ક્ષણમાં તો તું મા લય થાવે;

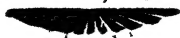
તારી ગતિ છે મહાન, (૨) તારૂં અજળ અદ્ભુતજ્ઞાન;
પામી શકે ના ધિમાન, જન્મ કોટિ ઝાગે. જય૦

શ્રુતિ શાસ્ત્ર વદી વિરમે પ્રભુ નેતિ નેતિ,

નિગમ અગમ સ્વરૂપ જાણવા ન ચાલતી મતિ,

છો અમાપ એક આપ, (૨) હરો જીવના સઘળા તાપ;

તારા પુણ્ય નામ જાપ, વૃત્તિ ઝાગે, રાગે. જય

અર્થ-વિવેચન.

હે ત્રિભુવન એટલે સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાનાળ એ ત્રણ લોકના પ્રાણ સ્વરૂપ અર્થાત્, જીવન સ્વરૂપ અંતર્યામિ ! તારું પદ ખરેખરું નિર્વાણ-મુક્તિનું પરમસુખ આપનારું છે. (૧)

હે નાથ ? દેશે દિશામાં તારી આણુ-સત્તા છે. વિશ્વમાં એવી કંઈ પણ ચીજ નથી કે જ્યાં તારી સત્તા ન હોય ? (૨)

હે પ્રભુ ? તારું સ્મરણ કરવાથી અમારા સધળાં પાપો પ્રકાશને દેખી જેમ અંધકાર ભાગે તેમ દૂરને દૂર ભાગે છે. (૩)

હે વિશ્વ ઐનન્ય ? એક કલ્પના મત્રથી તું આખા વિશ્વની ઉત્પત્તિ કરે છે. (एकौहं बहुइयाम हुं એક છું તે બહુરૂપે થાઉં એ તારી ઇચ્છા માત્રથીજ વિશ્વ ઉત્પન્ન થયું છે) (૪)

હે ચિદ્જ્યોતિ ? કરોળીયો જેમ પોતાની જાળને પોતામાંજ સમાવી લે છે તેમ જ્યારે તને સ્વરૂપમાંજ સ્થિત થઈ જવાતું મન થાય છે. ત્યારે તેંજ ઉત્પન્ન કરેલું આ સકલ વિશ્વ આંખ મીંચીને ઉઘાડીયે એટલા વારમાં તું તારામાં સમેટી લે છે. (૫)

હે દેવ ? તારી ગતિ ખરેખર મહાન છે તારું બ્રહ્મજ્ઞાન ખરેખરું અગાધ છે. (૬) તેને પામવાને માટે મ્હોટા મ્હોટા વિદ્વાનો કોટી જન્મ સુધી પ્રયત્ન કરે છે છતાં તેના પૂર્ણ સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી. (૭)

હે ઇશ ? સધળી શ્રુતિઓ અને શાસ્ત્રો તારા સ્વરૂપનું ગુણગાન કરતાં નેતિ નેતિ કહીને વિરામે છે. ૮

નિગમ અગમ એટલે કોઈથી પણ જાણી નહિ શકાય એવા અને કોઈથી પણ માપી ન શકાય તેવા આપ છો.

આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ જીવના તાપોને નિવૃત્ત કરનાર આપના નામના પુણ્યજપ અમારી વૃત્તિ પ્રેમપૂર્વક માંગે છે. અમને તમારા ચરણમાં વિશ્રામ આપો.

આત્માનું સ્વરૂપ.

પદ. ૨ (ભારી સજની; તું કયાં રમી આવી રજની એ લય.)

પ્રિય આત્મન્ ? છે સત ચિતિ મય આ તારું,
ખરું રૂપ, રૂપ, રૂપ.

તું ચિદાત્મન્ ? શીદ હાથે કરી જઈ પડતો,
દુઃખના રૂપ, રૂપ, રૂપ.

સ્ફટિકમણિની પાસ જેવો રંગ, તેવો મણિ એ જણાતો.
જીવાત્મભાવના દહ રંગોથી, તુજને જીવ તું લહાતો,
તું શિવ રૂપ, રૂપ, રૂપ—પ્રિય.

અગ્નિપર રખ્યા પડવાથી, અગ્નિ સ્વરૂપ જ ઠાંકે,
અવિદ્યા રખ્યા તુજપર પડીને, મૂળસ્વરૂપ ના દાખે,
જે ચિદ્રૂપ, રૂપ, રૂપ—પ્રિય.

નથી સ્પર્શતાં તુજને કલેશો, નથી સ્પર્શતાં પાપો,
નથી તને કાંઈ હાનિ વૃદ્ધિ, નથી ત્રિવિધ કોતાપો,
તું છે ભૂપ, ભૂપ, ભૂપ—પ્રિય.

નથી નથી તું જીવ કદી એ, છોડી દે પ્રિય ! ભ્રાંતિ,
સ્વરૂપાબ્ધિમાં કરી નિમજ્જન, પામતું ત્યાં ચિરઃશાંતિ—પ્રિય.

અર્થ-વિવેચન.

હે ચૈતન્યસ્વરૂપ? પ્રિય આત્મન તારું ખરેખરું સ્વરૂપ સત્ ચિત્ત અને આનંદમયજ છે. છતાં તેને બૂલીને હે ચિદ્સ્વરૂપ? પ્રિય? તું શા માટે અવિહિત કૃતિ કરીને દુઃખના કૂવામાં હાથે કરીનેજ જઈને પડે છે. હે બાઈ? સ્ફટિકમણી હમ્મેશા પાર દર્શક અને સફેદ હોય છે. તેથી તેની પાસે આપણે જેવો રંગ મૂકીએ તેવો તે મણિ જણાય છે. તેજ પ્રમાણે તારા આત્મસ્વરૂપને વિસારી ને તારામાં આજ સુધી વસ્તુતઃ તું શિવ હોવા છતાં જીવાત્મભાવને જ દઢાવ્યો છે.

અગ્નિની ઉપર રાખાડી પડવાથી અગ્નિનું સ્વરૂપ ઢકાઈ જાય છે. તેજ પ્રમાણે તારા ઉપર અવિદ્યાની રખા પડી છે. તેથી તારું મૂળ સ્વરૂપ જે ચિદ્રૂપ છે તે તને જણાઈ શકતું નથી.

હે પ્રિય આત્મન? તું તો ખરેખર પરમાત્માનો અંશજ છે. તને સંસારના વિવિધ કલેશો અને પાપો સ્પર્શી શકતાં નથી. તને હાનિ વૃદ્ધિ નથી. તને ત્રિવિધિના તાપો નથી. તું તો સર્વનો અધિષ્ઠાતા એક રાગ સમાન છે,

તું કદીએ જીવ સ્વરૂપ નથી. જીવત્વપણા રૂપ બ્રાંતિને છોડી દે. અને તારા સ્વરૂપાબ્ધિ એટલે સ્વરૂપ સમુદ્રમાં ડુબકી મારીને પરમ શાંતિને પ્રાપ્ત કરી લે.

હે પ્રજ્ઞાન સ્વરૂપ બ્રહ્મ! આત્મસ્વરૂપનું કથન વેદમાં કેવી રીતે કરાયું છે તે સરખાવી.

નિર્ગુણઃ સાક્ષિભુતો નિષ્ક્રિયો નિરવરત આત્મા

સર્વશ્ચ પૂર્ણ રૂપાત્મા સર્વશ્ચાત્માવશેષક ॥

શુદ્ધ ચૈતન્ય રૂપાત્મા સર્વ સિદ્ધિ વિવર્જીત ।

આનન્દાત્મા પ્રિયો દ્યાત્મા મોહાત્મા બન્ધવર્જિત ॥

પ્રમાત,

પદ ૩. (અખિલ પ્રજ્ઞાંડમાં એક તું શ્રીહરિ-એ લય)

હે તું માનવહૃદય ? જીવ તું પુષ્પસમ,

જગતમાં જગ જગે ધરી સુગંધી.

મૂળરૂપ તાહ્યરૂં જ્ઞાન તેજોમયી,

ઢાંકીને બન નહિ તું સ્વચ્છંદી;

પુષ્પલઈહૃદયમાં ચોળી કોઈ નાંખતું

તેહને પણ મીઠી વાસ આપે;

પાંદડે પાંદડી તુટતી તોય પણ,

ધર્મ જે નિજતણે નહિ ઉથાપે.

સમજ હૈ ધર્મ સામાન્ય પુષ્પજ તણે,

તું છે મહા પ્રભુનાણું પુષ્પ મોઘું,

વિહિત તુજ કૃતિ કરી મૂલ્ય વધારિયું,

કે અર્વાહિતે કરી નાંખ્યું સોંધું.

શત્રુને પણ કદી શાંતિ શું આપી છે ?

કાપી છે તેહની હૃદય ભીતિ,

બદલે અપકાર, ઉપકાર તેં શું કર્યો ?

ન્યાળીને તે હૃદ પ્રકટ ચિતિ.

જીવનને પુષ્પની સાથ સરખાવજે,

હે સખા ? કહું તને ફરી ફરીને

સુખને દુઃખના સર્વ પ્રસંગમાં,

રે' સદા મુક્ત બાવે ઠરીને,

અથ-વિવેચન.

વિશ્વરૂપ બગીચામાં હે પ્રભુના પુષ્પ રૂપ માનવ હૃદય ? 121
સત્કૃષ્ણરૂપ સુગંધીને સર્વત્ર પ્રસરાવી દે. જીવનની ખરી મજા એમાંજ
છે. પ્રાણુ જાય તો પણ બંધે પરંતુ હે પ્રિય તું તારી સુવાસ આપવા
રૂપ પુષ્પના ધર્મનો કદી પણ ત્યાગ કરી સ્વચ્છંદી બનીશ નહિ.

સામાન્ય પુષ્પને તું જો ? એને હાથમાં લઈ કોઈ ચોળી નાંખે છે.
તેને પણ એ મીઠી સુગંધીજ આપે છે. એની પાંદડે પાંદડીને કોઈ તોડી
નાંખે છે છતાં પણ પોતાના સુવાસરૂપ ધર્મને એ કદી ત્યાગતું નથી.

ન્યારે સામાન્ય પુષ્પ આ પ્રમાણે કરે છે ત્યારે તું તો પરમેશ્વરતું
મોઢું પુષ્પ છે. તો હું તને પૂછું છું કે જગતમાં તેં સારાં કૃત્ય
કરી તેનું મૂલ્ય વધાર્યું છે કે નહારાં ક્રમોચી તેની કિંમત ઘટાડી છે ?

તારી ઉપર શત્રુભાવ રાખનાર જોને તું ગણે છે તેના ઉપર શું
તેં મિત્રતા રાખી તેના હૃદયની ખીક દૂર કરી છે ? તારા પ્રતિ અપકાર
કરનાર મનુષ્ય ઉપર પણ તેનો બદલો એ અંતઃકરણમાં પણ પ્રભુનો
નવાસ છે એમ ગણીને વાળ્યો છે.

હે મિત્ર ! તારા જીવનને પુષ્પની સાથે સરખાવજો. અને સુખ
દુઃખના સર્વ પ્રસંગમાં મુક્તિભાવે રહેજો.

અકોષેન જાંને કોષમ્ ।

અસાધુ સાધુના જાંને ॥

જિને કદયં દાનેન્ ।

સચ્ચે નાલિક વાદિનમ્ ॥

કોષને અકોષથી અર્થાત્ ક્ષમાથી જીતવો, અસાધુતાને સાધુતાથી જીતવી.
કૃપણતા અને ભોભને દાનથી જીતવાં, અને અસસને સસથી જીતવું.

સ્વરૂપ લક્ષણા કરાવનાર હિતવચન.

પદ ૪—ગઝલ.

અરે ? ઓં ? ચિતિ સ્વરૂપ મારા, નથી ન્યૂનતા તને કાંઈ;
 વિહરણુ સ્વરૂપમાં તારા, કરી લેજે સદા ભાઈ-અરે.

વિસારી સ્વરૂપ તેં તારા, દુઃખ હાથે ઉભું કીધું;
 તૃષાહર વારિને ત્યાગી, અવિહિત પાન તેં પીધું-અરે.

ભૂલ્યો તું તેના ઘેનેથી, સ્વરૂપથી જુદો તને બાણ્યો;
 વૃથા તેં આત્મામાં તારા, હું મમ એ ભાવને આણ્યો-અરે.

સમજ મન સમજ તું હાવે, વૃથા હું ભાવ દે છોડી;
 હૃદયને રાખજે તારા, સદા આત્મામહિં જોડી-અરે.

ખરે છે અગ્નિ ઈંધનમાં, સદા એ શુભ રહેનારો;
 મંથન તેહતું થાતાં, કરે એ પ્રકટ ચળકારો-અરે.

સ્વરૂપ તદ્વત સદા તારું, પ્રભુતા શુભ એ ભરતું;
 કરી લે પ્રહ્લના ધ્યાને, પ્રણવનો નાદ શુંજવતું-અરે.

કળા એ સિદ્ધ થાતામાં, જગતના દુઃખ સહુ બાશે;
 જગતની સિદ્ધિઓ આવી, ચરણમાં તારા રોળાશે-અરે.

અર્થ-વિવેચન.

બાધ ? ખરેખર તું ચિતિ સ્વરૂપ એટલે પરમાત્માનું જ સ્વરૂપ છે. વેદો અને શાસ્ત્રો પોકારી પોકારીને કહે છે કે તત્ત્વમસિ એ તું રૂપ છે. અર્થાત્ પરમાત્મા એ તારું જ સ્વરૂપ છે. અને તેથી તને કોઈપણ વસ્તુની ન્યૂનતા નથી. ક્યારે ? જ્યારે તુ તારા સ્વરૂપમાં વિહરણુ કરે અર્થાત્ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરી તેમાં જોડાઈ જાય. તેમાં તન્મય થઈ જાય ત્યારે.

હે બાધુ ! તું દુઃખની બૂમો પાડે છે. પણ વિચાર કરીને જોઈશ તો તને જણાશે કે એ દુઃખ તે તારા હાથે કરીને જ ઉભું કર્યું છે. અને જે તરફને નિવારવાવાળું પાણી છે. તેને બદલે અવિહિત પાન ક્યું છે. અને તેનું ઘેન ચઢવાથી પ્રથમ તુ તારા સ્વરૂપને ભૂલ્યો. અને જે શુદ્ધ ચૈતન્ય આત્મા છે તેનામાં હું અને મારું રૂપી મિથ્યા બાવો ઉત્પન્ન કર્યાં. આજ તારૂં ખરેખરું અધઃપતનનું કારણ છે.

વીર ? હવે તો સમજી લે, તારા મનને પણ સમજાવી લે, અને મમત્વ બાવોને છોડી દઈ તારા અંતઃકરણને આત્મામાં જોડી દે.

લાકડાની અદર અગ્નિ જેમ ગુપ્ત રીતે વસે છે. અને મંથન થાતાં તરતજ પ્રકટ થાય છે તેમ તારા સ્વરૂપમાં પણ પ્રભુનો ગુપ્ત રીતે નિવાસ છે. હાલ તને તે જણાતા નથી પરંતુ જ્યારે તું એ પરબ્રહ્મનું ધ્યાન ધરી પ્રણુતનું રટણુ કરશે. ત્યારે તે તને પ્રકટ જણાશે. અને આ યુક્તિ જ્યાં સિદ્ધ થઈ ત્યાં જગતની સઘળી સિદ્ધિઓ તારા ચરણમાં રોળાશે. તું સુખમાત્રનો સ્વામી બનીશ.

સરખાવો ત્વં બ્રહ્માસિ બદંબ્રહ્માસ્મિ.

સદ્યમાત્મા બ્રહ્મૈવ બ્રહ્માત્મેષાન્ત્ર દ્યૌવ ન વિચિકિત્સ્યમ્ ॥

ત્વરિત કર વેગને.

પદ ૫-પ્રભાત (અખિલ ગ્રહાંડમાં, એ લય.)

ત્વરિત કર વેગને આમ બેસી રહે, શું વળ્યું તાહ્યં તે તું કહેશે;
બેસી રહેવા થકી દૈવ પણ તુજતાણું, બળબે નહીં તે બેસી રહેશે.

ત્વરિત કર વેગને પ્રભુને આરાધવા, આજને આ પળે હાલ તું તો;
આજ ના ભણથ તો કાલ કોણે દીડી, એવું વિચાર તું હરમિષે તો

ત્વરિત કર વેગને દુર્ગુણો ટાળવા, જે રહ્યા તુજમાં ધર કરીને;
આજ તે ટાળી દે, સુગુણ તું ધારી દે, સુગુણ સાથે રહે તું વરીને.

ત્વરિત કર વેગને ગુપ્ત રહી તાહ્યારા, અંગ આળસને ટાળવાને;
કર્તવ્ય પથે વહી સજ્જ થા આ પળે, તું સદા તો પ્રભુ ભાળવાને.

ત્વરિત કર વેગને શુભ સદા ન્યાળવા જેથી આ શીરના દુઃખ બચે;
અશુભ ન્યાળ્યા થકી કેટીના કલ્પે પણ શ્રી પ્રભુ સહાય
તુજને ન થાયે.—

અથ-વિવેચન.

ભાઈ ? ખસી શા માટે રહેયો છે ? તારા કર્તવ્ય રથને ઝડપથી આગળ વધાર. શિશ્યગામી થા. ઉઠ ? જાગ્રત થા ? આળસને છોડી દે ? છોડી દે ? આળસમાં ખેસી રહેવાથી તારું કંઈજ વળે એમ નથી, એટલુંજ નહિ પણ તારું દૈવ જેને તું પ્રારબ્ધ અથવા ભાગ્ય કરીને કહે છે તે પણ ખેસીજ રહેશે.

પ્રથમ તો તું સર્વ સુખના મૂળ પરમાત્માને ભજી લે. કેમકે મનુષ્યદેહ ક્ષણમંચર છે. કાલનો કાષ્ઠને ભરોસો નથી. તેથી ઇશ્વર આરાધનમાં મિલકુલ પ્રમાદ ન કરીશ.

ઇશ્વર આરાધન પછી બીજું શું કરવાનું છે ? તો એજ કે તારામાં જે કાંઈ નહારા ગુણો નિવાસ કરીને રહ્યા હોય તો તેને છોડી દે. વ્યવહારમાં પણ એક વાસ ભારતા મુખવાળો મનુષ્ય તારી પાસે આવી તારા મુખ આગળ પોતાનું મુખ લાવી કઈ વાત કરે તો તે સાંભળી તને ગમે છે ખરી કે ? ના. ત્યારે હુગુણ એ એક પ્રકારની શરીરની નહારી વાસ છે. અને એ જ્યાં સુધી તારી પાસે હોય ત્યાં સુધી ઇશ્વર તારી પ્રાર્થના કેમ કરીને સાંભળે ? પ્રભુને તો પવિત્રતા બહુ વહાલી છે. સારા ગુણો એ એક પ્રકારની પવિત્રતા છે. ગુણાબનુ' પુણ્ય પાસે હોય તો તેની સ્વાસથી જેમ મગજ તૃપ્ત અને છે. તેમ સારા ગુણો પણ એક પ્રકારની સૌરભતા પ્રસારે છે.

તારા શરીરમાં ગુપ્તપણે રહેલી આળસને છોડી દે. આળસ એ તો ઉન્નતિ અટકાવનાર મહારિપુ છે.* કર્તવ્યે લાગીજા. જેમાં તેમાં શુભને જેનાર થા. કેમકે જ્યાં સુધી તું દોષ દ્રષ્ટિવાન હોઈશ ત્યાં સુધી ઇશ્વર તને કદી પણ સહાય થવાના નથી.

*સરખાવો. આલસ્યં हि मनुष्याणां शरीरस्थो महाक्षिपुः ।

नास्त्युद्यमसमी कष्टः कृत्वायं नावसीदति ॥

તે સમયે પ્રભુને પ્રાર્થજે.

પદ ૧.

તે સમયે પ્રભુને પ્રાર્થજે,
જ્યારે વૃત્તિ તુજ ધૈર્યજ ત્યજે;
કશે માર્ગ તુજને ના સુજે,
ચરણો ભયે થર થર ધુજે.

તે સમયે પ્રભુને પ્રાર્થજે,
તું તેમાં દહ અતુરાગજે;

પ્રભુ સુખ સાચું આપતા,
નિજ ભક્ત દુઃખો કાપતા;
ના ત્રિવિધિ તાપે તાપતા,
મુક્તિ દીયે ક્ષણ જાપતા.

મન તારૂં પ્રભુમાં સ્થાપજે,
જગ બંધનોને કાપજે;

કિલવિષ ધણું તારાં હુશે,
ક્ષણ એકમાં માફજ થશે;
જવ સાચા ભાવે પુકારશે,
તવ આવી ઝડ ડિગારશે.

તે મારે પ્રભુને પ્રાર્થજે,
તું તેથી અભિમુખ બહુ થજે.

અર્થ-વિવેચન.

પ્રભુની ખરેખરા હૃદયના ભાવ પૂર્વક પ્રાર્થના કરજો.

જ્યારે તારી વૃત્તિ ધૈર્યને આગતી હોય.

કંઈ પણ રસ્તો તારી મતિમાં જણાતો ન હોય.

આવી પડેલા ભયથી ખગ થર થર ધ્રુજતા હોય.

તે વખત હે અંધુ ?

તું હૃદયરત્નું સ્તવન કરજો. તેમાંજ અનુરાગ-એટલે પ્રેમ પ્રકટાવજો.

પ્રભુ ? પરમ દયાળુ છે.

કાંઈ પણ દિવસ નાશ ન પામે એવું અક્ષય અને સાચું સુખ આપે છે.

ભક્તોના ગમે તેવાં પાપો હોય તો તેને પણ કાપી નાંખે છે.

ત્રિવિધિના તાપે તપાવતા નથી.

સહજ સ્મરણ કરતાં મુક્તિ સુખ આપે છે.

નારા મનને પ્રભુમાં સ્થાપી દે. જગતના સર્વ બંધનોને છોડી દે.

ગમે તેવાં તારાં પાપો હશે, છતાંય સાચા હૃદયથી પ્રાર્થના કરવાથી

તે એક ક્ષણમાં નાશ પામશે. અને પ્રભુ તને ઉગ્રારી લેશે.

ચિંતા ન કર. પ્રભુની પ્રાર્થના કર, અને પ્રભુને અભિમુખ થા.

સંગ્રહરા.

કલ્યાણાનાં નિધાનં કલિમલ મયનં પાવનં પાવનાનાં ।

પાથેયં યન્મુમુક્ષોઃ સપદિ પરપદ પ્રાપ્તયે પ્રસ્થિતસ્ય ।

વિશ્રામસ્થાનમેકં કવિવરવચ્ચસાં જીવનં સજ્જનાનાં

વીજં ધર્મ દ્રુમસ્ય પ્રમવતુ જગતાં ભૂતયે રામનામ ॥

અર્થ

પ્રભુનું નામ કલ્યાણુનો ભંડાર, પાપનો નાશ કરનાર, અને પવિત્ર કરનાર છે. ભક્તોનું એ ભણું છે. પંડિત અને વિદ્વાનનોની વાણીનો વિસામો છે. સજ્જનોનું જીવન છે. ધર્મરૂપી ઝાડનું બીજ છે.

જપ સાધન.

પદ ૭-પ્રભાત. (વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીયે-એ લય)

સાધનમાં એક સાધન સાચું,
જપ કેરું બહુ ભારી રે;
કંઈ કંઈ સાધક ગ્રહી તે તરીયા,
સંસારાગ્નિ વારી રે;—સાધનમાં.
પ્રભુથી એ અભિમુખતા વધારે,
મન લે દુઃખથી તારી રે;
જીવપણાથી શિવે જવાની,
યુક્તિ આપે સારી રે;—સાધનમાં.
મનના વેગા શાંત પમાડે,
સ્વરૂપમાં દે એ દારી રે;
જનને ઉર્ધ્વગામિ કરીને,
દાખવે ભાક્ષની બારી રે;—સાધનમાં.
છાડીને સહિ તારા પ્રયત્નો,
દે જપમાં પ્રીતિ વધારી રે;
અધિક અધિક જપે તન્મય થાતાં,
ખુબી જણાય એની ન્યારી રે;—સાધનમાં.
સામર્થ્ય આપે હૃદયમાં સાચું,
જો જપમાં રહે જારી રે;
આંતરઘ્રદ્ધા બલને જગાવે,
દાખવે વિશ્વ વિહારી રે;—સાધનમાં.

અથ-વિવેચન.

સંસારરૂપી સમુદ્રને સુખ પૂર્વક તરી જવાનું સુદર્શન સાધન એક જપ જ છે. એનાથી કદ ક્રેટલા સાધનાબ્યાસી દુસ્તર સંસારને તરી સામે પાર પહોંચ્યા છે.

જપ કોનો કરવો ? પોતાના જે ઇષ્ટદેવ હોય તેનો. એક બ્રાહ્મણ પોતાને પ્રિય શંકરને ઉપાસી શકે છે. તો એક વૈષ્ણવ કૃષ્ણને પણ જપે છે. મુસલમાનો પોતાના પયગમ્બરને ખુદાનો બદો ગણી તેની બંદગીમાં પોતાનું બાલું સમજે છે. જપ કરવાથી પોતાના ઇષ્ટદેવ પ્રતિની અભિમુખતા વધે છે. જીવપણામાંથી શિવપણામાં જીવ જન્મ શકે છે. મનના પ્રતિકૂળ વેગો શાંત પડે છે. અને મન સ્વ સ્વરૂપમાં ઠરે છે. વિરમે છે.

મનુષ્યને ઉર્ધ્વગામી, અર્થાત્ ઉંચે ચઢાવનાર. તથા મોક્ષની બારી દર્શાવનાર એક જપજ છે. માટે હે સુખ.ભિલાષિ મનુષ્ય ? તારી સધળી પ્રવૃત્તિને છોડી જપના માર્ગમાં સ્થિર થા, તેનામાં પ્રીતિ વધાર. જાવહાર પ્રતિની આસક્તિ છોડી જપમાં તન્મય થા. તારા આંતર પ્રદેશમાં જપનો રણુકાર ઉડે તેમ કર. તેનાથી હૃદયનું સાચું બળ પ્રકટશે. અંતરની શ્રદ્ધા જગત થશે. અને શ્રદ્ધા જગત થતાં પ્રભુના પ્રકટ દર્શન થશે. શાસ્ત્રમાં તો કહ્યું છે કે

જપાત્ સર્વ, જપાત્ સર્વ, જપાત્ સર્વ, જપાત્ , જપાત્ ,
જપમાં સર્વ છે. જપમાં સર્વ છે. જપમાં સર્વ છે. જપકર. જપકર.

સરખાવો શ્રીમુખરામ.

યજ્ઞાનાં જપ યજ્ઞોસ્મિ ॥ મ. ગી. ૧૦-૨૫.

યજ્ઞોમાં જપ યજ્ઞ હું છું.

પ્રભુ કયાં રહે છે ?

પદ-૮. (રામ ભણ લે પ્રાણીયા-એ લય).

તેવા ઉરે પ્રભુ પ્રકટ રે'

જ્યાં શાંતિના ઝરણાં ઝરે, જે બ્રહ્મનું ચિંતન કરે;
ગુંજન કરી પ્રભુ નામનું, જે જ હરિ ઓં ઉચ્ચરે-તેવાં

જે દ્વેષ કદીએ ના ધરે, અપરાધિપર નિશ્ચય ખરે;
અજ્ઞાન તેનું પરહરે, તેના વડે એ ઉદ્ધરે-તેવાં

જ્યાં કામ ના કે ક્રોધ ના, જ્યાં મોહ ના કે લોભ ના;
જ્યાં કોઈ સ્થિતિથી દોભ ના, અવિકલપણું વૃત્તિ ધરે-તેવાં

જે આત્મનિશ્ચયી છે સદા, વહે હાય ! ના દુઃખથી કદા;
કર્તવ્ય માર્ગે સર્વદા, વહી ફળની આશા નવ કરે...તેવાં

અર્થ-વિવેચન

પ્રભુ કેવા અંતઃકરણમાં પ્રકટ રહે છે ?

જે અંતઃકરણમાં હરહરમ્બેશ શાંતિ રહેતી હોય, સંસારમાં દુઃખના પ્રસંગો આવે છતાં તેને પ્રસન્ન ચિત્તે ભોગવી પોતાની શાંતિ ભંગ થવા ન દે, અને જે હરમ્બેશમાં બ્રહ્મતુંજ ચિત્ત કરી બ્રહ્મના ધ્યાન પૂર્વક પ્રભુના મધુર નામનો હરિ ઓ પૂર્વક ઉચ્ચાર કર્યા કરે ત્યાં પ્રભુ પ્રકટ રહે છે.

જેના અંતઃકરણમાં પોતાનો ખગાડ કરનાર અપરાધિ મનુષ્યની ઉપર પણ સહજ દ્રેષ નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ જે અજ્ઞાનને લઈ તે મનુષ્ય અપરાધ કરવા પ્રવૃત્ત થયો તે અજ્ઞાનને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરે ત્યાં પ્રભુનો નિવાસ છે.

જે હૃદયમાં કોઈ પણ પ્રકારની ક્રામના નથી, જ્યાં સહજ પણ કોષ નથી, જ્યાં મોહ નથી તેમ લોભ પણ નથી. એટલુંજ નહિ પરંતુ ગમે તેવી રિચિતિ પ્રાપ્ત થાય, માન મળે કે અપમાન છતાંય વૃત્તિમાં ઉદ્વેગ ન થાય તે હૃદય પ્રભુને ફરવાને એક બગીચો છે.

જે આત્મનિશ્ચયી પોતાનાજ બલ ઉપર ઝંઝુમનાર છે, દુઃખના પ્રસંગમાં પણ હાય । હાય । કરતો નથી અને પોતાના કર્તવ્ય માર્ગને ફળની આશા રાખ્યા વગર વળગી રહે છે ત્યાં પ્રભુ રહે છે.

જિજ્ઞાસુઃ પ્રશાંતસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ ।

શિતોષ્ણ સુખદુઃખેષુ તથા માનાપમાનયો ॥ મ૦ ૬-૭

મનને જીતનારા પ્રશાંત પુરુષનો આત્મા, ટાહ, તડકો, સુખ દુઃખ તથા માન અને અપમાનમાં સમાનજ રહે છે.

જ્યોતિ પ્રાકટય

પદ ૯ (મારી કચારીમાં મહેક મહેક એ લય)

મારા અંતરમાં દિવ્યજ્યોતિ જાગી;

હું આજ હવે પૂર્ણ છું થયો, મુક્ત છું થયો;

જીવલાવનાની લીડ સઉ ભાગી;

હું આજ હવે પૂર્ણ છું થયો, મુક્ત છું થયો

માયાપ્રદેશના આ, ખોટા અંધકારમાં;

આજ સુધી ભમી ભૂલ્યો, મિથ્યા વ્યવહારમાં.

સત્ય શું તે આજ તો જણાયું, (તેમાં) મન તણાયું—હું

વિવર્તરૂપ દશ્ય હાવે, પ્રહ્લે પલટાય છે,

સર્પ રજ્જુ વસ્તુ ભેદ, હાવે સમજાય છે;

અજ્ઞાન તિમિર મરૂં સઉ ભાગ્યું, જ્ઞાન જાગ્યું—હું

સઘળી ઈચ્છાઓ સમી, રહ્યું ન કાંઈ માંગવું,

સઘળે હું ત્યાં વળી ગ્રહેવું શું ત્યાગવું;

એકરૂપ પ્રભુનું સુહાવે, ભેદ નાવે. હું

અર્થ-વિવેચન

આ પદ્યમાં વિશેષે કરીને ક્ષેત્રને સાક્ષાત્કાર કરનાર સાધકના ઉદ્દગાર છે. સાધનોને જ્યારે દૃઢ પ્રેમથી સાધવામાં આવે છે. ત્યારે અમુક કાળે તે સાધનોનો પરિપાક થાય છે. અને સાધના અંતઃકરણ દિવ્યજ્યોતિનો ઉદય થાય છે.

આ જ્યોતિ એજ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. અને જ્યારે એ દિવ્ય જ્યોતિનું હૃદયમાં પ્રાકટય થાય ત્યાં અપૂર્ણતા શાની રહે? ત્યાં બંધન પણ કંઈ વસ્તુનું હોય? ત્યાં તો પૂર્ણતા અને મુક્તત્વજન અનુભવી શકાય.

સ્વરૂપાનુભવ પામનાર સાધક પોતાના અનુભવ રહસ્યને કથે છે કે મારા અંતરમાં આજે દિવ્યજ્યોતિનો ઉદય થયો છે, અથવા તે પ્રકટી છે. તેને જોઈ હું પૂર્ણ અને મુક્ત થયો છું. મારી જીવપણા રૂપ બ્રાંતિ પણ ચાલી ગઈ છે.

માયાના પ્રદેશનું આજ સુધી મારા ઉપર આવરણ આવ્યું હતું. તેનાથી અંધકારમાં રહી ન કરવા યોગ્ય ક્રમો કરી જગતના મિથ્યા વ્યવહારોમાં બ્રમ્યો હતો. પણ મારા નાથની જ્યોતિ પ્રકટ થતાં હવે મને સત્ય શું છે તે જણાયું છે. અને એનીજ લગતી જાગી છે. દ્રષ્ટિમાં દિવ્યજન પડવાથી આ ભાસમાન થતું જગત બ્રહ્મમાં પલટાય છે + અને સાપ તથા દોરડીના ભેદો પણ સમજાયા છે. કેમકે અંતઃકરણમાં જ્ઞાનનો ઉદય થવાથી અજ્ઞાનરૂપી ઝિમિર (અંધાર) ગયું છે.

મારી સંધળી ધરણાઓ હવે સમી ગઈ છે. કેમકે પ્રભુ અને હું એનો એકજ છીએ. અને જ્યાં સર્વત્રજ પ્રભુરૂપે હું છું ત્યાં મારે શું લેવું અને શું છોડવું? હું મારા નિગ્નનદમાંજ મસ્ત છું.

સચ્ચિદાનંદરૂપમિદં સર્વમ્

મત્તામાત્રં હીદં સર્વં મત્સ્વરૂપમવેદં સર્વમ્.

+સરખાવો.

હરિરેવ જગત જગદેવ હરિ.

જગતની અસારતા.

પદ ૧૦ (જેશલ કરી લે વિચાર, એ લય)

કરીને તત્વ વિચાર, જગને ગણવું અસાર,
એમાં કાંઈ નથી સાર, એના પામવાને પાર;
આજે ઈષ્ટ સમરણને, પ્રેમથી સઘળા આદરો.....હેજ.

મહા મોહ રહ્યો માંહિ, તૃષ્ણા જાળ તો છવાઈ;
રસ્તો બચવાનો નાહિ, એથી ડિગરવાને ભાઈ-આજે.

શોક સંતાપને પાપ, એમાં ત્રિવિધિના તાપ;
એથી બચવાને આપ, કરો પ્રભુ નામ જાપ-આજે.

ગણજો જીવનનું મૂલ્ય, મહા પુણ્યે અમૂલ્ય;
મળ્યું, કરો ના તણતુલ્ય, નહિતો રહેશે વર્તુલ*-આજે.

જીવને કોની ના સગાઈ, જશે પુણ્ય પાપ સાહી;
કરો પુણ્યની કમાઈ, વિનવું બહેન અને ભાઈ આજે.

અર્થ-વિવેચન

હર હંમેશ તત્વચિંતારમાં નિમગ્ન રહેા. અને જગતની અસારતાને અવલોકેા જગતમાં કાંઈજ સાર નથી. માટે એનો પાર પામવો હોય, દુઃખરૂપ જગતમાંથી ઉગાડવું હોય તો હે સુખાભિલાષિ મનુષ્યો! તમે તમારા પ્રભુના સ્મરણને આજથીજ આદરી લો.

જગતનું સ્વરૂપ જુઓ ? તેમાં શું છે ? મોહ છે. તૃષ્ણાની જાળ છે. કે જેનાથી તમે બંધાયો તો એક માર્ગ તેનાથી મુક્ત થવા માટે રહેતો નથી. જગત એ તો શોક, સંતાપ, પાપ વીગેરેથી ભરેલું છે.

મહા પુણ્યયોગથી મનુષ્ય જીવન તમને મળ્યું છે. તેને તરણા જેવું નિરપયોગી ન કરી નાખતા. જીવને સાચી સગાઈ કોઈની નથી. ફક્ત પુણ્ય અને પાપના ફળોનોજ તે ભોક્તા છે માટે ભાઈઓ ? અને બહેનો ? સત્કર્મ કરો, સત્કર્મ કરો.

વન્ધ્યાકુમાર વચ્ચને મીતિઞ્ચેદસ્તિવદં જગત્ ।

મૃગતૃષ્ણાજલં પીત્વા તૃપ્તઞ્ચેદસ્તિવદં જગત્ ।

ગંધર્વનગરે સત્યે જગન્નૃવતિ સર્વદા

વંધ્યાકુમારના વચનથી કદી બીતિ થતી નથી. મૃગ તૃષ્ણાના જલથી તૃપ્તિ થતી નથી. અને ગંધર્વનગર સત્ય હોતું નથી તેમ આ ભાસમાન થતું જગત એક સ્વપ્ન સમાનજ છે. તેમાં કદી મોહ રાખવો નહિ અને પ્રભુને ભજવા.

જીવનની યાચના.

પદ ૧૧ (હું તો પ્રેમની જોગણ. એ લય)

જય જય જીવનરાશિ આપ પ્રભુ કંઈ જીવન સાચું દો,
જીવન સાચું દો, પ્રભુ કંઈ જીવન સાચું દો;
મનુષ્ય લય આજ ટાળી દો. જય

વસ્તુ જીવનવિષ્ણુ સર્વે નકામી, ડિર ઠસાવી દો;
જીવનહર પ્રવૃત્તિ અમતણી, સર્વે સમાવી દો-પ્રભુ
કંઈ વસ્તુ જીવનરૂપ ડિરમાં એ રજુરાવી દો;
રજુરાવી તેહને પછીથી પ્રભુ, તેને સંધાવી દો-પ્રભુ

અનુગ્રહ આજ કરીને ધરા, જીવન તૃપ્તિ નિવારી દો;
કંઈ જન્મનું આવાગમન રૂપ, દુઃખ વિદારી દો-પ્રભુ

જીવનમય કરી ભૌતિક તત્ત્વ, સર્વે આધિ ટાળી દો;
ટાળી આધિને ઉપાધિ અમને, મુક્તિ ઝડ કરી દો-પ્રભુ

જીવન ભૂખ્યાં અમ બાલુદાં, જીવનનું ભોજન દો;
પરિપૂર્ણતાથી તે દઈ, અમને અમર કરી દો-પ્રભુ

અર્થ-વિવેચન

હે પ્રભુ ? અમને જીવન આપો.

અમે આપને વળીવળીને પ્રાર્થાએ છીએ કે અમને સાચું જીવન આપો. અમારે માથે મરણનો મોટામાં મોટો ભય છે તેને ટાળીદો.

સાચું જીવન કયું, એ સમજાવવું જરૂરનું છે. ખાવા પીવા તથા ઉંઘવામાં વ્યતિત થતું જીવન સામાન્ય જીવન છે. પણ અંતઃકરણમાં પરમાત્માના અખંડ ભાનપૂર્વક સંયમિત જીવન ગાળવું એજ સાચું જીવન છે.

સવથી અમૂલ્ય ન મળી શકે એવું જીવન છે. એના વિનાની પ્રવૃત્તિઓ શૂન્ય છે એવું દૃઢ ભાન જગાવી અમારી જે જીવનને હરતાર ઉધી પ્રવૃત્તિઓ હોય તેનો નાશ કરે.

જીવન કદ વરતુથી મળી શકે છે ? કયા સાધનોથી જીવન મેળવાય છે. તે અમારી મતિમાં રુદ્રાવે, અને તેને કૃત્તિમાં ઉતારવાનું બળ આપો. હે નાથ ! અમને સચા અને દિવ્ય જીવનની તૃષ્ણ લાગી છે.

પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં પુનરપિ જનની જઠરે શયનં

એવા આવાગમનરૂપ દુઃખથી અમે કંટાળ્યા છીએ. તો હવે અમને મુક્તિ આપો. અમારી તૃષ્ણા નિવારો. અમારા શરીરને સવ વ્યાધિ ટાળી જીવનમય કરો. અમને આંધ ઉપાધિથી મુક્ત કરો. અમે આપના બાળકો જીવનનાજ મુખ્યાં છીએ. તેથી તે આપી અમને અમરપદમાં સ્થાપો.

વશંતથ વૃત્ત.

હજાસુ નાથઃ પરમં હિ મેવજં

તમઃ પ્રદિપો દ્વિયોગેષુ સંક્રમઃ ॥

મયેષુ રક્ષા વ્યસનેષુ બાન્ધવો

મવસ્યગાથે વ્યસનાંભસિ વૃઢવઃ ॥

હે પ્રભુ ? આપ મહા વ્યાધિમાં આપધરૂપ છો. અધિકારમાં દીપકરૂપ છો. સંકટમાં પાર ઉતારવાના સાધનરૂપ છો. ભયમાં રક્ષણરૂપ છો. નકારી દેવતા ઉંડા પાણીમાં વહાણરૂપ છો. આપને અમે અનન્યભાવે પ્રાર્થાએ છીએ.

દર્શનાતુર વૃત્તિ

પદ ૧૨ (મને મજવાસ છે વહાલો, એ લય.)

કોઈ મારો ચંદ્ર દેખાડો, નલમાંથી પટ કાઢી આડોરે,-કોઈ
મારા એ ચંદ્રને હૃદયથી જોવા મન ધણું બનીયું આતુર,
નેત્ર ફટારી જોતી નલમંડળ તોય એ ફરને ફર,
અભો તણો પટ અતિ ઘાડો; કોઈ

દિશાઓ સઘળી શૂન્ય જણાતી રજનિ વળી લયકાર,
યુથ તારાના શોભા વિનાના, લાગતા મુજને અસાર,
પ્રકટી મને શાંતિ પમાડો; કોઈ

અનુભવી હો તે અનુભવની મને કહેજો પ્રેમથી વાત,
કયા માર્ગે વહું જેથી હું લેદું, મારા વહાલા સંઘાત,
સુખ એવું મુજને ચળાડો; કોઈ

વત્સ વિનાની ગાય અને જેમ સ્વ.મી વિનાની નાર,
જુરી જુરી કાઢે દિવસો પોતાને, દહી રડે નિરધાર,
તેવી સ્થિતિમાં મને ધારો; કોઈ

તાવવી ઘટતી ના કૃપાનિધિ થઈને આવડી અ હદે નાથ,
દુર્ખળ દેહનો ભરૂંસો ન કાંઈ, ક્યારે છૂટે એનો સાથ,
દુઃખી દીનને ન રંભડો; કોઈ

કયાં છુપાયો હશે મુજ વહાલો, જીવન કેરો આધાર,
એના વિનાની આ પ્રવૃત્તિ સઘળી, લાગતી મુજને અસાર;
એમાં શ્રમ વ્યર્થ છે ઠાલો; કોઈ

આ જન્મે નહિ તો પર જન્મે, મળવું પડશે ખચિત,
તો પછી વાર કરો શાને માટે, કર્શવો રૂપ સચિત,
તો તો થાય ધન્ય આ કહાડો; કોઈ

અર્થ-વિવેચન.

મારા પ્રભુરૂપ ચંદ્ર ક્યાં હશે ? કૃપા કરી કોઈ દર્શાવશો. જાણુએદું હો તો આવો, મારા હૃદયરૂપ આકાશમાં અજ્ઞાનરૂપી આડો પડદો પડ્યો છે. તેથી હું તેમને જોઈ શકતી નથી. મારો એ અજ્ઞાન પડદો દૂર કરો.

મારા એ પ્રિયતમ પ્રભુને જોવા મન ધણુંજ આતુર બન્યું છે. ધડી ધડી હું હૃદયમાં જોઈ છું પણ અજ્ઞાનરૂપી વાદળોનો ધાડો પડે એ વ્યોમમંડળમાં એટલો તો છવાઈ ગયો છે કે મને તેમના મનહર દર્શન થતાં નથી.

મારા નાથ વિના મને સઘળું શૂન્ય જણાય છે. બય લાગે છે. હૃદય ચંદ્ર વિના તારાના યુથો પણ અસારજ જણાય છે. હું કેવી રીતે શાંતિ પામી શકું ? મને પ્રભુના અનુભવની કોઈ વત કહો. કપા માર્ગે જવાથી મારા વહાલાને ભેટી સુખ પામું એવું કોઈ બતાવો.

મારા પ્રાણુ વિના મારી સ્થિતિ કેવી છે. ? જેવી વત્સ વિનાની ગાય અને સ્વામી વગરની સ્ત્રી કે જેને દુઃખનો કાંઠોજ નથી તેવી સ્થિતિ મારી થઈ છે.

હે કૃપાનિધિ ! હવે વધુ ન તાવશો. મારા સુકલકડી દેહનો પણ મને ભરોસો પડતો નથી કે એનો સંબંધ પ્રાણુ ક્યારે ત્યાગશે. માટે જ્યાં ધુપાયા હો ત્યાંથી આપ પધારશો. આપના વિના આ સઘળી પ્રવૃત્તિ મને અસાર અને મહેનત ભરેલી લાગે છે.

આપનો અને મારો સંબંધ કાંઈ છૂટેયો છૂટે એમ નથી. આ જન્મે નહિ તો આવતા જન્મે પણ આપને મળવું તો પડશે. તો પછી શા માટે આજે જ આપનું સચ્ચિત આનંદમય રૂપ દર્શાવી મારા આજના કિલ્સને ધન્ય કરતા નથી.

અમય વચન.

પદ ૨૩ (પ્રિયતમપદ સેવા યાત્રું છું જોડી પાણી એ લય)

સર્વ ધર્મને ત્યાગી, આવ તું શરણ મારી,
 ભયભિત ન થા વિશ્વે, લઈશ હું સદા તારી,
 સંતાપ પાપ સહિ તારાં, દુઃશ નિશ્ચય નિવારી,
 જો ! જો ! પૃથે તારા, રાહાય છે અભયકારી,
 હું છું તા.....રો, તું મારો બ્રાત !

છે સદા તું મારો;

મારાને તારામાંહિ ભેદ કાંઈ નથી પડનારો,
 જાણજે નકકી વિશ્વે, તુંથી હું છું નહિ ન્યારો,
 સૂર્ય છે જેમ એક, ધરના પાત્રે દરેક,
 જુદા તે દિસનારો;

આત્મા છે તેમ એક, મારો તો અંશ પ્રત્યેક,

આત્મામાં પડનારો;—હું છું

અર્થ વિવેચન

પ્રભુનો દિવ્ય સંદેશ.

સંસારની ઉપાધિમાં રહી ભયગ્રસ્ત થનાર હે માનવી ?

તારા સર્વ ધર્મોને ત્યાગી મારા શરણે આવ. વિશ્વમાં બીક કોઇની પણ ન રાખ, ડરીશ નહી. પ્રિય પુત્ર ? તને હું નક્કી તારીજ લઇશ.

સંતાપ અને પાપોથી પરિતાપ મા પામ ! જે તારી પાછળ મારી અમય સહાય રહી છે. હું હંમેશા તારોજ છું હે ભાઈ ! તું મારો, સદાનો તું મારોજ છે.

મારામાં અને તારામાં કાંઈ પણ ભેદ નથી. તારાથી હું જુદો નથી. સૂર્ય જેમ એક હોવા છતાં જુદા જુદા પાત્રના યોગે જુદા રસપે જણાય છે તેમ મારા આત્માનો અંશ પ્રત્યેક આત્માની અંદર પડે છે.

વીર !

सर्व धर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।

अहंत्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच ॥

(મ. ગીતા. ૧૮. ૬૬)

एक प्रभुना आश्रये रहेवा वृत्तिने संबोधन.

પદ ૧૪ (ગાન મધુરા કંઈ ગા, એ લય

પ્રિયતમ સંગમાં જા, અલી વૃત્તિ પ્રિયતમ સંગમાં જા.

એ વીણુ કંઈ ન મળા, અલી વૃત્તિ પ્રિયતમ સંગમાં જા.

પ્રિયતમ છોડી અવર જતામાં, પામીશ ખહુ તું ઈજા; અલિં

આ જન્મે જે સંગ ન ગઈ તો, લક્ષ ચોર્યાસી સજા; અલિં

ખહિર પ્રદેશનું ભ્રમણું ત્યાગી, અંતરે સ્થિત થઈજા; અલિં

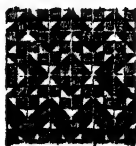
અભિમુખતા તું નિત્યે વધારી, એકરૂપે બનીજા; અલિં

તુજ મનમાં કાંઈ પલટો થતામાં, પ્રિયતમ પ્રિયતમ ગા; અલિં

કંઠ પ્રદેશથી ધ્વનિ લઈ જાજે, પરા પંસ્યતિમાં; અલિં

અનન્ય ભાવે એને શરણુ થતામાં, ફરકશે વિજય ધ્વજા; અલિં

હું માફ એ જ્ઞાન વિલાવી, પ્રભુ રૂપમાં સમીજા; અલિં

અર્થ-વિવેચન

હે વૃત્તિ ? તારા પ્રિયતમ પ્રભુના સંગમાં જ એ વિના જીવનની સાચી મજા તને કંઈજ જણાશે નહિ.

તારા પ્રિયતમ પ્રાણને છોડી જો તું બીજા માર્ગે વહીશ તો ધણું ધણું દુઃખ પામીશ પુનઃ લક્ષ્ય ચોર્યાસી થોનીમાં ભટકવાની સગ્ગ તને મળશે.

હે બહિષ્કૃત વૃત્તિ ? તારું બહિર પ્રદેશમાં ભ્રમવું છોડી દે. અને અંતઃકરણમાં સ્થિત થા. ત્યાં તારા જીવનનાથની સાથે અભિમુખતા વધારી એકરૂપે બની જા.

જો તારામાં કંઈ પણ વિકારી ભાવ જાગત થાય તો પ્રભુનો વૈખરી વાણીથી જપ કરવો સર કરી તેના ધ્વનિને પરા અને પસ્પતિમાં લઇજા. અને અનન્યભાવે તેમનું શરણુ સ્વીકારી લે. તારી વિજય ધ્વજ એથીજ ફરકશે.

હે સ્થાણી વૃત્તિ ? તારામાં રહેલા હું અને મારાપણુરૂપ બાનને વિલાવી પ્રભુથી એક થઇજા.

જ્યોતિ દર્શન.

પદ ૧૫ ગીતનો લય. શીખ સાસુજી દે છે રે એ રાગ.

મુજ હૃદયમાં જ્યોતિરે, ઝળઝળ આ શી ? દીપે;
જેને જોતાંમાં મારીરે, કુધા તૃષા સર્વ છીપે;
જોતાં તૃપ્તિ ન થાતીરે. અનિમિષ નયન વડે.
શુદ્ધ સઉ વિસરાતીરે, અન્ય નવ નજર પડે-મુજ૦
ઠાટી સૂર્યની રશ્મિરે, નહિ આની તુલ્ય ગાણું,
પ્રભા સર્વની ઝાંખીરે, મુખેથી શું હું બાણું-મુજ૦
ખહુ આતુર મનથીરે, જ્યોતિ જોવા હૃદય ઘણી,
ત્યારે આજે એ પ્રક્ટીરે, જાણે હોય સ્ફટીકમણી-મુજ૦
જેને ઋષિ મુનિ ધ્યાનેરે. જોવા ખહુ ચત્ને કરે,
તે તો કરુણાથી આજેરે, હૃદય ઝળકર કરે-મુજ૦
ઉર અવિદ્યા વિલાઈરે, હું તું તેના ભેદ ગયા;
સર્વ જ્યોતિ નિહાળુરે. જ્યોતિરૂપ સઘળા લહ્યા-મુજ૦
ધંધા શમી ગઈ મનનીરે, પ્રયત્નો સઉ વિરમ્યા,
છૂટી આસક્તિ તનનીરે પ્રભુના વિસામે સમ્યા-મુજ૦

અર્થ વિવેચન

(ધ્યાનની પૂર્ણ અવસ્થાએ પહોંચેલા સાધકનું આ પદ્યમાં વિવેચન છે.)

અહાહા! મારા અંતઃકરણમાં—મારા હૃદયમાં પરમાત્માની દિવ્ય જ્યોતિ કેળી સુંદર પ્રકાશી રહી છે. જેને ક્ષણભર જેનાં મારી ક્ષુધા અને તૃષ્ણા નિવૃત્ત થાય છે. હું એ મનોહારિ જ્યોતિને મારી આંખના નિમિશભ્રમણ (કિંતુ મીઠા) લાગીને જોયાજ કરું છું. છતાં તૃપ્તિ થતી નથી. મારી સર્વ શુદ્ધિ જતી રહે છે. જ્યોતિ વગર કાંઈજ નજરે પડતું નથી.

જ્યોતિના પરમ પ્રકાશની આગળ કોટિ સૂર્યની રશ્મિઓ મૂકો તો પણ એની ખુખીને પહોંચશે નહિ. કારણ સૂર્ય ચંદ્ર અને નિશ્ચમાત્રનું નિયમન કરનાર એ પરમાત્માની જ્યોતિ છે. એની આગળ સર્વ પ્રભાઓ આંખી હોય એમાં શી નવાઈ?

આ મહા જ્યોતિ જોવાને હું ધણા દિવસથી ઇચ્છા રાખતો હતો. તે આજે જાણે સ્ફટિકમણિનું સ્વરૂપ હોયની તેમ પ્રકટી રહી છે. જેને ધ્યાનમાં જોવા માટે મોટા મોટા ઋષિ મુનિઓ ધણાં ધણાં પ્રયત્ન કરે છે તે આજે ક્ષણથી મારા હૃદયમાં ઝળકારા માર્યા કરે છે. અંતઃકરણની અવિદ્યા હવે જતી રહી છે. હું તું અને તે રૂપ ત્રિપુરીના ભેદો પણ ગયા છે. કેમકે એ જ્યોતિને પ્રકાશકે ક્રમે હૃદયસરમાંથી થઈ સર્વત્ર પસરી રહ્યો છે. જ્યાં જોઈ ત્યાં મારા નાથની રશ્મિઓ જણાય છે. સધળાને હું જ્યોતિ સ્વરૂપે જ જોઉં છું હવે મનની ઇચ્છાઓ કાંઈ રહી નથી. પ્રયત્નો પણ ગયા છે. અને દેહામર્તિ છૂટી પ્રભુમાં એક થયો છું.

મનુષ્ય તું કોણ?

પદ ૧૬. (ખેંગાર તેં ખુબીરે કીધી એ લય.)

ચૈતન્યની તું છે પ્રતિમા,
નથી તારા બળની સીમા.

તુજને પ્રાપ્ત છે સિદ્ધિઓ સઘળી, વિશ્વની અણિમા લલિમા,
અપ્રતિહત તુજ સામર્થ્યની વીર ! કાંઈ નથી પરિસિમા,
વૃથા ભયે હાવે તું બહી મા; ચૈતન્યની-૦
ઝળહળતી તુજ હૃદયમાં જ્યોતિ, અસ્ત નથી કાંઈ જેમાં,
સતચિત્ આનંદ સભર ભરેલાં, લિન શબ્દ જાને તું તેમાં,
મિથ્યા ભાવ હાવે તું બહેમાં;૧ ચૈતન્યની-૦

પ્રભુ આશ્રયે નિર્મયતા.

પદ ૧૭. (નાનકડી નાબુક નાર, એ લય)

નાનકડો પ્રભુ પ્રભુ બાળ, ભય ના કોથી ધક્કે,
બ્યાં પ્રભુ સરખા પ્રતિપાળ, વિશ્વે મસ્ત ફરે.
ચિંતા નથી મુજને હાવે કોઈ એ વાતની,
મળી આજે સાચી, આથ જગના તાતની,
રાખે નિશાફિન બહુ વહાલ, ના હું વિશ્વે ડરે; નાનકડો ૦

અર્થ-વિવેચન

(૫૬ ૧૬)

હે વીર તું ચૈતન્યની પ્રકટ પ્રતિમા-મૂર્તિ છે. તારા બળની સીમા નથી, તે અમર્યાદિત છે. તને સર્વગી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત છે. તારા સામર્થ્ય સમુદ્રના જળની માફક અગાધ છે તારા હૃદયમાં જે જ્યોતિ ઝગઝગે છે, જેની સત્તાથી તું સર્વ કંઈ કરવા સમર્થ થાય છે, એ ચિદજ્યોતિમાં આનંદ સમર ભરેલો છે તારી બહારની ખટપટોને ત્યાગી દૃઢ મિથ્યા અંદભાવને છોડી હે માનવી ? તું એમાં શિન થઈ જા. ખરું સુખ તને તેથીજ મળશે.

અર્થ-વિવેચન

(૫૬ ૨૭)

હું ન્હાનો પશુ પ્રભુનો બાળક છું. મારે હવે ભય શાનો ? ચૈદ જીવનના અધિપતિ મારું જ્યાં રક્ષણ કરે છે. ત્યાં મને ચિંતા શાની ? મારા તાતની મને સાચી ઓથ મળી છે. મારા ઉપર તેઓ અપાર પ્રેમ રાખે છે. હું વિશ્વમાં હવે કોઈથીજ ડરનો નથી અને સદા કાળ મારા પ્રભુની સ્તુતિ કર્યા કરું છું કે

મુજંગ

નમસ્તે નમસ્તે ધિમો વિશ્વ મૂર્તે ।

નમસ્તે નમસ્તે ચિદાનન્દ મૂર્તે ॥

નમસ્તે નમસ્તે નમો યોગ ગમ્ય ।

નમસ્તે નમસ્તે શ્રુતિ જ્ઞાન ગમ્ય ॥

ઉપાધિમુક્તની પ્રપંચીને ચેતવણી.

પદ ૧૮ (મારે મંદિરે પધારો યોગીરાજ, એ લય.)

મારે હૃદયે પ્રકટયો છે જ્ઞાન દિપ હવે આજ.

ન્યાળું તે દિપના પ્રકાશથી એ.....મારે.

સૃષ્ટિ ભાસતી મને આજ અવનવી,

એમાં કરતા પ્રપચ કાંઈ માનવી !

અનંતકાળ જાણે જીવવાના હ્યાંજ;

ન્યાળું.

કરે વાત મુખે સ્વર્ગને પાતાળની,

નથી ખબર તેને આજની કે કાલની,

તાયે ભરતા એ કાળ પાપમાંજ;

ન્યાળું.

છાડ શિષ્ય હવે તારા પ્રપંચને,

યોગ, ભક્તિ, પ્રભુના, માર્ગે રચને,

ચેત ! નહિ તો છે જમ જીતિયાંજ;

ન્યાળું.

પેલી આવી ચાલી સ્વારી જો કાળની,

તારી દેહરૂપ નગરી સંભાળની,

સાધન બળને ભરી લે તેમાંજ;

ન્યાળું.

કાળ કોઈનું એ મોટું ન રાખશે,

રાય રંક સહિ એનાથી ધાકશે,

એની સત્તા નથી સત્ય હોય ત્યાંજ;

ન્યાળું.

સત્ય એક ખરું ધરાયું સ્વરૂપ છે,

એનું મૂળ તો આનંદને ચિદ્રૂપ છે,

એને યજ્ઞતાં જાય જીવ શિવમાંજ;

ન્યાળું.

અર્થ-વિવેચન

ટીકા.

સંસારની ઉપાધિઓને છોડી મનુષ્ય જ્યારે પોતાના આત્મામાં સ્થિર થાય છે. અને ધીમે ધીમે તેમાં તન્મયતા વધારતો જાય છે ત્યારે તેના અંતઃકરણમાં જ્ઞાન દીપક ઉદય પામે છે. એ જ્ઞાન દશામાં મગ્ન થયેલો વીર પુરુષ સૃષ્ટિ તરફ નીચે દ્રષ્ટિ નાંખે છે. ત્યારે વિશ્વ બરમાં પોલપોતાની સ્વાર્થમય ચપચા ઘટનાઓથી અંધ બની ગયેલા પ્રપંચી મનુષ્યોનું કંઈક સ્વરૂપ તેને સમજાય છે. તેથી તેવા મનુષ્યોને ચેતવણી માટેના ઉદ્ગાર આ પદ્ય મુજબ તેના મુખેથી સહસ્રા નીકળી જાય છે.

અહાહા ? શું આશ્ચર્ય છે ? સંસારનું સ્વરૂપ કેવું અવનવું અને વિચિત્ર છે ? તેમાં પોતાના સ્વાર્થને સિદ્ધ કરવાની અજ્ઞાનીઓની પ્રવૃત્તિઓ કેવી છે. તે સઘળું હું જ્ઞાન દીપકથી આજે જોઈ શકું છું.

હે પાપ કર્મમાં પ્રીતિવાળા, મારા બધુઓ ? શું તમે સંસારમાં આવી અનંતકાળ જીવવાના છો ? જ્યાં આજ કે કાલની ખબર નથી ત્યાં અન્ય તો શીજ વાત કહેવી ? સત્કર્મમાં અનુરાગ ધરો. સઘળા પ્રપંચો છોડી દો. યોગ અને ભક્તિના માર્ગે વળો. જીવનમાં એજ સાર રૂપ છે.

ચેતો ! નહિ તો યમરાજના નૂનિયાં તમારે માટે તૈયાર છે. જુઓ ? સામેથી પેલી કાળની સ્વારી ચાલી આવે છે. તમારી દેહ નગરીને સંભાળો સાધનોનું બળ તેમાં બરો. તમારી કાયામાં એવું તે કયું બળ છે કે જેથી તમે કાળને અટકાવી શકો ? કાળ રાય રંક નાનો મોટો કોઈની પણ સ્પૃહા રાખે તેમ નથી. હા, પણ એટલું ખરું છે કે જ્યાં સત્ય હોય ત્યાં કાળની સત્તા નથી. ઝળહળ પ્રકાશ મારતો જ્યાં સૂર્ય પ્રકાશ હોય ત્યાં અંધકારનો નિવાસ સાંભળ્યો છે ખરો કે ? સત્ય એ પોતેજ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. આનંદમાં તેનો વાસ છે.

આ પરમ સત્યને ઉપાસતાં જીવપણું ચાલી જઈ મતિમાં શિવત્વ અનુભવાય છે.

ક્ષતં સત્યં પરં બ્રહ્મ સર્વં સંસાર મેષજમ્

વિશુદ્ધ પ્રેમ.

પદ ૧૬ (વૈષ્ણવ પ્રાણ થકો મને પ્યારા એલય)
 પ્રેમને પ્રેમી હૃદય એક બાણે,
 વિરાગી ત્યાગી ના પ્રેમને પીછાણેરે; પ્રેમને
 શુષ્ક પ્રેમ જેના અંતરમાં સાચો,
 શુષ્ક પ્રેમીની નિકટ આણે,
 બાણે અબાણે કરે આકર્ષણ પ્રેમનું,
 દિવ્ય દ્રષ્ટિ કોઈ તેને નાણેરે;—પ્રેમને.
 રબા અંબરિષનો સત્ય પ્રેમ નીરખીને રોકાયા પ્રભુ તે ઠેકાણે,
 શિલ વેચણાં સત્ય ધર્મશ્રી ગયાં પણ,
 પ્રભુ રહ્યા પ્રેમના ખેંચાણેરે;—પ્રેમને.
 વિદુર સ્ત્રીનો પ્રેમ આવેશ બેઠો,
 છાલ ખાધી કેળાંની બાણે—
 અમૃત તુલ્ય ગણી બાણ વિદુરની,
 ખાઈ ખાઈને એ વખાણેરે;—પ્રેમને.
 એકાં જમ્મા બોર સવરીના રઘુવતિ,
 બાતિ ભેદ દ્રષ્ટિમાં ન આણે—
 પ્રેમ ત્યાં ભેમ નહિ, ત્યાં નહિ બાતિ,
 એકતા અલેહ સર્વ નાણેરે;—પ્રેમને.
 સાત ચીંથરીએ ખાંધ્યા તાંદુલ સુદામાની,
 પાસથી પ્રભુજી પ્રેમે તાણે,—
 મોહક સ્વપ્નભેમાં મૂકી પટરાણીઓના,
 ગર્વને લાવીયા ઠેકાણેરે;—પ્રેમને.
 રોતાં મૂકો બાળ ધાઈ ગોપિકાઓ,
 મોહી એ પ્રભુજીના ગાણે—
 વત્સ રહ્યાં ધાવતાં છોડી નિજ માતને,
 સ્તબ્ધ થવા મુરલીના તાનેરે;—પ્રેમને.

કાષ્ટને ઠેર તે ભ્રમર પણ પ્રેમથી,
 ત્યાગતો, કમળ પુષ્પ પ્રાણે,—
 સમરાંગણમાં જે વીર નર ધ્રુમતો તે,
 ધાયલ થાતો પ્રેમના બાણેરે;—પ્રેમને.
 અંતર એકરાજતાને પામીને હંપતી,
 દિવ્ય સુખ પ્રેમનું જે માણે,
 તેનો અનુભવ પામી શકે કેમ,
 રહેતા જે મહોડે કટાણેરે;—પ્રેમ.
 અંતરના પ્રેમની ખુબી જુદી કાંઈ,
 અંતરના પ્રેમી તેને જાણે,
 વિકટ ભવસિંધુમાં પ્રેમ સાધનથી.
 લાવતા કીનારે નિજ વહાણેરે;—પ્રેમને.

અર્થ—વિવેચન

શુદ્ધ પ્રેમ એ પ્રભુનું સ્વરૂપ છે.

પ્રેમને પ્રેમી હૃદયજ ગાણી શકે છે. વિરાગી અથવા ભાગી કે ઉદાસિન મનુષ્ય સત્ય પ્રેમના સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી.

પ્રભુ એ તો પ્રેમને વશ છે. રાગ અંબરિપનું શિલ્પત ઇંદ્રે જ્યારે કપટથી દાનમાં લીધું ત્યારે શીલની પાછળ સત્ય, ધર્મ, લક્ષ્મી આદિ સર્વેએ જવા માંડ્યું. અને એ દૈવી સદગુણો જતાં પરમાત્માએ પણ ત્યાં આવી એ ભક્તની રમ માંગી પણ તે વખત એ રાગનો સત્ય પ્રેમ જોઈ એમનાથી જવાયું નહિ. વિદુરની સ્ત્રી એ પ્રભુને કેળાને બદલે છાલ ખવડાવી. વિદુરની બાળ પણ પ્રભુએ પ્રેમથી ખાધી સવરી નામની ભીંડડીના એ ઠાં ખોર પણ એજ પ્રેમને લીધે ખાધાં. સુદામાના તાંદુલને પણ વખાણ્યા.

પ્રેમના અદ્ભુત સામર્થ્યનું તે કેમ કરી વર્ણન થઈ શકે ? ગોપીઓ એજ પ્રેમના આકર્ષણે ખેંચાઈ. કાષ્ટને પણ ઠેર નાખનાર, ભ્રમર કમળપુષ્પ પ્રતિના પ્રેમથી પોતાના પ્રાણને ખુએ છે. યુધ્ધમાં હજારોન ધાયલ કરનાર વીર પુરૂષ પણ એક યુવતીના પ્રેમ બાણ આગળ ધાયલ થઈ જાય છે.

અંતરના પ્રેમની ખુબી કંઈ જુદીજ છે. પ્રેમરૂપ સાધનથી આ વઠે જણાતા ભવસિંધુમાં પોતાના વહાણને કીનારી લાવી શકાય છે.

મયગ્રસ્ત ન થવા જીવને સુબોધ.

પદ ૨૧ (ધરની શોભાએ ધરવાળી. એ લય.)

શીઠ લયને વૃથા જીવ ધારે,
 રક્ષક તારા શીર કિરતારે; શીઠ૦
 ‘આ હુઃખ’ ‘આ હુઃખ’ એમ વળી વળી શું મુખથી તું પુકારે,
 ટળતું હુઃખ સહ પ્રભુ આશ્રયથી, જાતું શરણે પ્યારે;—રક્ષક૦
 ખલહિન, આશ્રયહિન, તુજને શું, હર ઘડીએ તું ધારે,
 ખલપ્રદાતા, આશ્રયદાતા, પ્રભુ શરણુમાં જારે;—રક્ષક૦
 સમર્થ ધણી જો શીર પર છે તો, ફીકર વળી શી તારે,
 ઉપાધિ ચિંતા સઘળી ત્યાગી, પ્રભુ જપ નદીમાં નહારે;—રક્ષક૦
 આશ્રય મુજને મળશે કે નહિ, એવી ચિંતા ગારે,
 અધિક અધિક તું ઉંડો જતો શું, પ્રભુથી અભિમુખ થારે;—રક્ષક૦
 જાયા પહેલાં જનુનિ ઉરમાં, પય લારે શું તે વિસારે,
 ગર્ભાગારે જનનિ જઠરથી, રક્ષણ કરતા સારે;—રક્ષક૦
 શ્વાન જાણે જેમ સકટનો ખોળે, શીર પર પડ્યો છે મારે,
 તક્ષત તું વ્યવહાર સકળની, મિથ્યા ઉપાધિ ધારે;—રક્ષક૦
 પ્રભુ ચરણમાં ઉપાધિ ત્યાગી, લિન થઈશ તું જ્યારે,
 સંપત્તિ મુખનો સ્વામી બનીશ તું, એ સુહિન જોઈ ક્યારે?—રક્ષક૦

અર્થ-વિવેચન

હે જીવ! બધા શા માટે ધરે છે ?

તારે માથે તો તારા સખળ રક્ષક કિરતાર બેઠા છે. મને અમુક દુઃખ પડ્યું મને અમુકે દુઃખ પાડ્યું એવા પોકાર શામાટે પાડે છે ? બાઈ! પ્રભુને શરણે જા, તારું સઘળું દુઃખ નાશ પામશે.

તું તને હર વખતે બલ વગરનો, આશ્રય વગરનો શા માટે માન્યા કરે છે ? બલમાત્રને ઉત્તન કરનાર અને દુઃખી જીવોને અભય આપનાર પ્રભુ શરણુ સ્વીકારી લે.

સમર્થ ધણી માથાપર હોવા છતાં તારે વળી ચિંતા શાની ?

સઘળી ઉપાધિ અને ચિંતા છોડી પ્રભુ જપમાં સ્નાન કર, શું તને એમ ચિંતા થાય છે કે મને પ્રભુ અભય આપશે કે નહિ? તો બાઈ એવી ચિંતા કરવી છોડી દઈ પ્રભુથી અભિમુખ થઈ જા, જ્યારે તારો જન્મ પશુ ન હતો તે વખત મર્માવાશમાં જનનિ જઠરના તાપથી તારું રક્ષણ કર્યું, તેમ તેના ઉરમાં દૂધ ભર્યું, એવા કરુણા સાગર પરમાત્મા તને શું હવે વિસારી દેશે ?

ગાડાની નીચે ઉભું રહેતું કૂતરું જાણે કે હુંજ આ ગાડાનો ભાર તાણું છું, તેમ તું એમ માને છે કે આ સકળ ઉપાધિ મારે માથેજ છે પણ બધું એવું માનવું છોડી દે, તારી સઘળી ઉપાધિઓનો ભાર જે તારે માથે રહેશે તું માને છે તે ભારનો સઘળો ટોપણ પ્રભુના ચરણમાં મૂકી દે, જ્યારે તું એમ કરીશ ત્યારેજ તું સંપત્તિ અને સુખ મેળવી શકીશ.

વહાણા! એવો સારો દિવસ જેવાને આ નેત્રો ક્યારે ભાગ્યળી થશે ?

વસંતતિલકાવૃત્ત

તસ્મૈ નમો મગધતે પુરુષાય મૂર્ધ્ને
વિશ્વાય વિશ્વ ગુરંવે પરદૈવતાય
મારાયણાય ઋષયે ચ નરોત્તમાય
હંસાય સંયતગિરે નિગમેશ્વરાય ॥

(શ્રીમદ્ ભાગવત દ્વિતીય ૧૨ અ. ૮ શ્લો. ૪૭)

અમિલાષા.

પદ ૨૧ (રામબાણ વાગ્યા હોય તે જાણે એ લય.)

હો નાથ ! મારા, હૃદયમાં સ્થિત સદા રહેજો.

મને આપનો પાતાનો કરી લેજો;—હો નાથ૦

ભયકાળે આપ અભય સ્વરૂપ થઈ,

આદારન સાચું મને દેજો,

અવિહિત પથમાં ગતિ મુજ થાય ત્યારે (ર)

ચેતાવી સત્ય માર્ગ કહેજો—મને.

ક્રોધમાંહિ શાંતિરૂપ, વિપત્તિમાં દૈર્ઘ્યરૂપ,

ખનીને મુજ સંગમાંહિ વહેજો,—મને.

વિષમ કાળે હોય ભાન ન ડોકાણું ત્યારે,

અભયકર છાયા મને દેજો;—મને.

લોભ વૃત્તિ જાગે જ્યારે મુજમાં પ્રભુજી તવ,

અલોભરૂપ દાનધર્મ કહેજો;—મને.

ભોગમાંહિ ત્યાગના રહસ્યને ખતાવી,

વૃત્તિ વિરાગ ભાવે રહેજો;—મને.

મૃષ્ટિમાંહિ આપની વિભૂતિ નિહાળું.

ખળ નેત્રમાંહિ એવું મને દેજો,—મને.

અશુભ ન્યાળવા થાય તત્પર કદી તો,

નેત્રના સામથ્યનેજ કહેજો;—મને.

આપ સમી શક્તિના ત્રિભુવનમાં નાથ

કદી કોઈની કદાપિ ન છેજો—મને.

એ શક્તિની કરી પ્રતિતિ આ ઉરમાં,

આપને હું એક કરી દેજો—મને.

અર્થ-વિવેચન

હે મારા જીવન આધાર નામ ? આપ સદા મરા અંતઃકરણમાં પ્રકટ રહી મને આપનો પોતાનોજ કરીને સ્થાપજો.

જ્યારે મને ભય જણાય ત્યારે આપ અભય સ્વરૂપ થઈ આશ્વાસન આપશો. અને હે પ્રાણુ ! જ્યારે હું અજ્ઞાનના માર્ગે વહી અવિહિત કૃત્ય કરવા તૈયાર થાઉં ત્યારે મને ચેતાવી સત્ય રસ્તો દર્શાવશો.

પ્રભુ ? આપ મારા ક્રોધમાં શાંતિરૂપે, વિપતિમાં ધૈર્ય રૂપે, અને વિષમકાળમાં એટલે મારા નકારા વખતમાં, અથવા અંતના વખતમાં અભય રૂપે મરા સંગી રહેશો.

મારામાં જ્યારે પણ લોભવૃત્તિનો ઉદય થાય ત્યારે આપ દાનની મહત્તા જણાવશો. ભોગમાં ત્યાગનું રહસ્ય બતાવશો, અને સાચાવિરાગને પ્રકટ કરશો.

હે ચૈતન્ય સ્વરૂપ ઘટ ઘટ વ્યાપી પ્રભુ ! આ સકળ સૃષ્ટિમાં આપની વિભુતિ વ્યાપી રહી છે. એવું જોવાનું બળ મારી આંખમાં આપજો. જ્યારે મારા નેત્રને કોઇનું પણ અશુભ ન્યાળવાનું મન થાય તો તે પૂર્વે મારા નેત્રની જોવાની શક્તિનો નાશ કરજો.

આપના જેવી મહાન શક્તિ જગતમાં કોઇનીજ નથી. એ દિવ્ય શક્તિની પ્રતિતિ કરાવી મારા અને આપના વચ્ચે જે ભિન્નતા છે તેનો ત્યાગ કરાવી આપના સ્વરૂપ સાથે મને એક કરશો.

મુજંગ.

નમસ્તે સતે તે જગત્કારણાય ।

નમસ્તે ચિત્તે સર્વ લોકાધ્યાય ॥

નમઃ સાઘ્યકન્દાય મુક્તિમદાય ।

નમો બ્રહ્મણે વ્યાપિને શાશ્વતાય ॥

સતરૂપ, જગતના કારણુ રૂપ, ચિત્ત સ્વરૂપ, સર્વ લોકના આશ્રય રૂપ, સર્વ સુખના મૂળ રૂપ, મુક્તિરૂપ, ક્ષમારૂપ, સર્વત્ર વ્યાપક અને શાશ્વત રૂપ એવા પરમેશ્વરને બારંબાર નમસ્કાર,

આત્માનુભવ.

૫૬ ૨૨ (એક જવાલા જલે તુજ નેનનમાં એલય.)
 મારા સર્વજ્ઞ આત્માની દ્રષ્ટિ વિષે,
 કાંઈ ભેદ નથી કાંઈ ભ્રાંતિ નથી;
 મારા ચિદ્ર ચૈતન્ય આ સ્વરૂપ વિષે
 કાંઈ શોક નથી, કે અશાંતિ નથી. મારાં
 મારા સુખ સ્વરૂપ આ આત્મા માંહિ
 કાંઈ રોગ નથી, કાંઈ દુઃખ નથી;
 મારા હૃદયવાશિ હૃષિકેશમાંહિ
 કાંઈ કોઈ વસ્તુની એ ભૂખ નથી. મારાં
 હું બ્યાપી રહ્યો છું આ વિશ્વ બધે,
 હુંથી શુભ નથી કાંઈ ન્યાડું નથી;
 હું વિશ્વ વિલાસી, આપે સુખ રાશિ,
 મારે શત્રુ નથી, કાંઈ પ્યાડું નથી. મારાં
 મારા શાંતિ નિકેતન, આત્મા વિષે,
 કાંઈ કોઈ કશાની એ કલાંતિ નથી;
 સુખમય, ચિન્મય, મુજ સ્વરૂપને જોતાં,
 આનંદ સીમા કયાતી નથી. મારાં
 હુંમા કામ નથી, કાંઈ ક્રોધ નથી, અને
 વસ્તુતઃ રીતે હુંકાંઈ નથી.
 સર્વથી જુદો હું, મુજ સ્વરૂપે રહું
 સ્થિતિ એ સમ કો' સુખદાઈ નથી.

અર્થ-વિચેચન.

મારો આત્મા સર્વદા પરમાત્માના સ્વરૂપે છે. એને કાંઈ પણ બેદ નથી. એને કોઈ બ્રાંતિ નથી. એને કાંઈ શોક નથી. એ ચૈતન્યમય છે. એને કાંઈ અશાંતિ નથી. આત્મા સદા સર્વદા સુખ સ્વરૂપ છે. એને રોગ નથી. તેમ દુઃખપણુ નથી. આ મેળવું કે તે મેળવું એવી કોઈ પણ વસ્તુની અપેક્ષા નથી. હું સર્વત્ર વ્યાપેલો છું. મારાથી કાંઈ ગુપ્ત નથી. મારાથી કાંઈ છુદુ નથી. હું વિશ્વમાં વિલાસ કરવાવાળો સુખમયધ્રુવ મારે કોઈ શત્રુ પણ નથી. મારે કોઈ વહાલું પણ નથી.

મારા શાંતિ સ્વરૂપ આત્મામાં કોઈ પણ પ્રકારનો કલેશ નથી. એ તો સુખમય અને ચિન્મય છે. એના તરફ જ્યારે જોઈએ છું ત્યારે ધૃતિમાં સહસ્રા આનંદ ઉભરાય છે.

મારા એ આત્મામાં કાંઈ કામ નથી, નેમ કોઈ પણ નથી, વસ્તુતઃ રીતે તો મને કોઈ વસ્તુનું લેપન નથી, સર્વથી હું છુદો, મારા સ્વ સ્વરૂપમાંજ તન્મય રહેનારો હું છું.

ટીકા

આ બાવના પ્રત્યેક મનુષ્યે નિલ કરીને તેમાં જેમ અને તેમ તલ્લિન થવાનો અભ્યાસ પાડવો જોઈએ.

इन्द्रवज्रा

एकस्त्वमात्मा पुरुषः पुराणः

सत्यः स्वयंज्योति रनन्त आद्यः ।

नित्योऽक्षरोऽजस्र सुखो निरञ्जनः

पूणोऽद्भयो मुक्त उपाधितोऽमृतः ॥

હે પ્રભુ? આપનો એક આત્મા જુદા જુદા શરીરમાં વસેલો છે, આપ સત્ય સ્વયં પ્રકાશ અતવિનાના જીને આદિ છો, નિલ અવિનાશી સુખસ્વરૂપ અને પરબ્રહ્મ છો, પૂર્ણ છો, અનન્ય છે, ઉપાધિથી મુક્ત અને અમર છો.

આત્માનો જીવાત્મા.

(પદ ૨૩ પાણીડાં ગ્યાતાં ભરવાં સ્નેહ સરોવર આરે એ લય)

રે....સ્વતંત્ર નભનો વાશી થઈને, ભૂમિ તલે આવ્યો,

આત્મા મટી જીવાત્માનો ભાવ દઢાવ્યો.

વાસનાના બંધે ભાંધી નિજથી એ ફસાવ્યો,

સત્ ચિત્ આનંદ ધર્મ જે આત્માના દીધા પ્રથમ વિસારી.

લય, દુઃખ, મૃત્યુ, આદિ વિનાશી ભાવમાંહિ, મતિને અખંડ

રાખી જારી;—સ્વતંત્ર

સુરમ્ય મગનમાં વિહરણ કરવું દીધું પછીથી એણે છોડી.

માયાના ભ્રમથી જલ્યો, અતત્ત્વે મતિ નિજ જોડી; સ્વતંત્ર.

જીવ હું જીવ હું જીવાત્મભાવની છાંયા આત્મા પર નાંખી,

અધિક અધિક એ છાંયા દઢાતા થઈ બંધ આત્માની

ઝાંખી;—સ્વતંત્ર

ઝાંખી જતાંમાં હું મારું એ ભાવતો તત્ક્ષણ મનમાંહિ આવ્યો,

રાગને દ્રેષ રૂપી પટ બહુ લાગ્યા તેને, સમુજજ આત્મા

ભૂલાવ્યો—સ્વતંત્ર;

પંચ ભુતાત્મક દેહ વિનાશના ધર્મવાળો, તેને અવિનાશી

કરી જાણ્યો,

મિથ્યા જીવત્વનો વળ નહિ મૂક્યો એને અધિક અધિકજ

તાણ્યો—સ્વતંત્ર.

ચેત? અલ્યા મૂઢ ચેત? તું જીવ નહિ, શિવ તને લેજે તું જાણી,

શિવત્વનો કર અનુભવ તારામાં, જીવનની ધન્ય એ લાણી

—સ્વતંત્ર.

અર્થ-વિવેચન

સ્વતંત્ર ગગન મંડલમાં ફરનાર, એક આત્માને બૂમિ તલ ઉપર આવવાની ઇચ્છા થઇ અને તે આવ્યો. આવીને તરતજ પોતાનું આત્માપણું ભૂલી ગયો. અને પોતાને જીવ માનવા લાગ્યો. અને હું અલ્પશક્તિ છું. હું પામર પ્રાણી છું. હું માયા આસિત છું એ પ્રકારની વાસનાઓના બંધનો તેણે પોતાના ઉપરજ નાંખી. પક્ષો જેમ જાળમાં ફસાય તેમ ફસાઈ ગયો.

આત્માના સત ચિત અને આનંદરૂપ જે ધર્મો હતા તે એણે છોડી દીધા. અને ભય, દુઃખ, મૃત્યુ, આદિ ભાવોમાં પોતાની બુદ્ધિને રમાડ્યા કરી.

ગગનમાં ઉડવાનું તો એ ભૂલીજ ગયો. અને માયાના એટલા બધા ભ્રમમાં પડી ગયો કે પોતાની મતિને અતત્વમાં પ્રીતિવાળી કરી. હું જીવ છું. એ પ્રકારની છાયા આત્મા ઉપર નાંખી દીધી. અને તેનાથી આત્માની ઝાંખી બંધ થઇ ગઇ. જ્યાં આત્મજ્ઞાન ભૂલાયું ત્યાં હું અને મારું રૂપી ભાવ જાગ્યો થયો. તેના ઉપર રાગ દ્વેષના રંગો લાગ્યા. અને દેહને અવિનાશી તરીકે માનવા લાગ્યો.

આત્માની આ પ્રમાણે જીવાત્મ ભાવથી હિન દશા થઇ. હે મૂઢ માનવી ! તારો આત્મા એ જીવ નથી પણ શિવ છે એટલી ભે ? એટલી ભે ? વીર ! અને તારામાં શિવત્વનો અનુભવ કર. જીવનમાં એના જેવો શુભ પ્રસંગ બીજો એક નથી

મુતૈર્મહઙ્ગિર્ય દમાઃ પુરો વિમુ

નિર્માય શેતે યદમૂઢુ પુરુષઃ ॥

જે સર્વવ્યાપક પ્રભુ પંચ મહા ભૂતમાંથી આ સર્વ શરીરને બનાવી જીવરૂપે રહે છે. તે પુરુષાત્મા છે.

સ્વરૂપે શમન.

૫૬ ૨૪ (બ્રહ્માંડ રમણિક વિસ્તર્યુ એ લય.)

મુજ પ્રભુ સ્વરૂપે આત્મમાં જ્યાં સિન હું થઉં છું.
 મહા! ત્યાં રાંતિને લહું છું;
 મુજ સર્વતું ને સર્વથી પર, હું સદા રહું છું,
 હું ન્યારો સર્વમાં વહું છું. મુજ
 સૂર્ય ચંદ્ર તારા બ્રહ્મ ગણોને પ્રકાશ હું દઉં છું,
 નિયમન કરીને તેમતું, દ્રશ્ય રૂપે રહું છું; મહા
 ચર અચર સઘળું જગત હું સર્વ રૂપ સઉ છું,
 ઉત્પન્ન કરું કદી વિન્ધ આ, કદી સમેટી હું લઉં છું; હું ન્યારો.
 જમ ચક્રનો આધાર ધરી પર, વિશ્વે તેમ હું છું,
 ગતિ આ ગતિ સઉ હૃદયમાં, ચડકારા કરી દઉં છું; હું
 જે માનવી! મુજ સ્વરૂપ સમજે તેને પ્રકટ હું છું.
 અનુભવ કરાવી તત્વનો, હું ભિન્નતા દહું છું.
 જુઓ ત્યાં હું હું ને હું;

અર્થ-વિવેચન

ટીકા.

મનુષ્યના શરીરમાં જે આત્મા છે. તેજ ખરેખરે પરમાત્માનો અંશ છે. મનુષ્ય એ પરમાત્માને પોતાથી ગમે તેટલો દૂર માને તો પણ સમજણના અંતે પોતાના સ્વરૂપ તરફ વળ્યા વિના તેને છૂટકો નથી. જ્યારે મનુષ્ય સ્વરૂપાભિમુખ થાય છે. બહારના ચિંતનોને છોડી એક પરમતત્ત્વમાં સ્થિત થાય છે ત્યારે તેને જણાય છે કે એ પરમતત્ત્વ એ પણ હુંજ છું. આવી રીતે પ્રભુથી એક થયેલો સંયમી પોતાના પ્રભુ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને શક્તિ આ પદમાં વર્ણવે છે.

મારા આત્મ સ્વરૂપમાં જગત્ થતાં હું ખરેખરી મહા શાંતિને પામું છું. સર્વનું મૂળ હું છું. સર્વમાં હું રહું છું. અને સર્વથી જુદો પણ હું છું. મારા પ્રકાશથીજ સૂર્ય ચંદ્ર તારા વીગેરે પ્રકાશે છે. તેમને નિયમમાં રાખનાર હું છું. ચર અચર જગત્ પણ હું છું. વિશ્વને ઉત્પન્ન કરું છું તેમ સમાવું છું. જેમ પૈડાનો આધાર તેની ધરી ઉપર હોય છે તેમ મારા ઉપર વિશ્વનો આધાર છે. પ્રાણીઓના હૃદયમાં ધમકારા રૂપે હુંજ ગતિ અગતિ કરું છું મારું સ્વરૂપ સમજનારને હું કાંઈ જુદો નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં હું હું અને હુંજ સભર બરેલો છું.

यश्चापि सर्वभूतानां बीजं तद्ब्रह्मजुन ।

न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥

હે અર્જુન ? સર્વ ભૂતોનું જે કાંઈ મૂળ બીજ તે હુંજ છું. કેમકે કાંઈપણ ચરાચર વસ્તુનું મારા વિના અસ્તિત્વજ નથી.

(ભ. ગીતા. ૧૦. ૩૯.)

શુભેચ્છા.

પદ રૂપ (મુજને મારના સમશેર એ લય.)

શાંતિ: શાંતિ: સહિ સ્થળ માંદી, પ્રભુ વર્તાવજો.
જડ, દુઃખ, ભ્રાંતિ, આશિ અપાય, સદા વિલાવજો.

દુનિયા સહિ સ્થળે છે અશાંત,
તેને સાચી કરીને શાંત; અનુમદ દાખજો; શાંતિ.

લાગે સર્વ સ્થળ ઉદ્દેગ,
થાતા ન શાંત મનના વેગ, સ્વરૂપે સમાવજો; શાંતિ.

જીવને સાચી શાંતિનું ધામ,
આપ વિના ન કોઇએ ઠામ, પદ દર્શાવજો; શાંતિ.

કરીને સ્વરૂપથી અભિમુખ,
ભાંગે શાંતિ કેરી ભુખ; માઝું અપાવજો; શાંતિ.

અર્થ-વિવેચન.

હે પ્રભુ ! આ વિશ્વમાનમાં સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરાવશે.

અજાનથી આવી ગયેલી જડતા, દુઃખ શ્રાંતિ બ્લેમ વગેરે સર્વનો નાશ કરશે.

દુનિયાની પ્રજાતિને કું જોડું છું. તો તેમાં કેવળ અશાંતિનું વાતાવરણ અપામ ગયું છે તેને સત્ય માર્ગ દર્શાવી શાંત કરશે.

ત્યાં નજર કરે છું ત્યાં બહિષ્કૃતતા સેવી સેવી મનુષ્યોના હૃદય હૃદયગણાં થઈ ગયાં છે. મનના વેગો પણ શાંત થતા નથી. તો તેને સ્વરૂપમાં સમાવશે.

હે નાથ ! આપના વિના આ વિશ્વમાં જીવને સાચી શાંતિનું રેખાણું એક પણ નથી. માટે આપનું શાંતિ નિકેતન પદ અમને દયાથી દર્શાવશે. અમારી પ્રતિને સ્વરૂપથી અભિમુખ કરો. અને શાંતિની કુધા સમાવો.

સમર્પણ

ઉપજાતિ

કાચેન વાચા મનસેન્દ્રિયૈર્વા બુધ્યાત્મનાથા પ્રકૃતિ સ્વમાચાર ।

કરોમિ યદ્યત્સકલં પરસ્મૈ નારાયણાયેતિ સર્મપચામિ ॥

માગધત સ્કંધ ॥મ. ૨ શ્લોક ૩૬.

—૦—

મુસ્ત યાદના પુલ ઉપર ટાંકી પાસે આવેલા ધી “શંકર”

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમે

છાપ્યું.

વચન-સંગ્રહ

લોકપ્રિય પુસ્તકો.

પ્રાણાયામ.

પ્રાણાયામ સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતી સરળમાં સરળ રીતે આપનાર આના જેવું બીજું પુસ્તક તમને મળશે નહિ. હું કે સમયમાં જ તેની બધી આવૃત્તિઓ પ્રકટ થઈ છે.

સાધ્યોયોગી એકે એક પ્રક્રિયાઓ. આસનથી માંડીને સ્વાધિ પર્વતની રીતીઓ આ પુસ્તક તમને શિખવશે. મૂલ્ય પ્રથમ ભાગના ૦-૧૨-૦ બીજા ભાગના ૧-૪-૦

મનઃકામના પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ.

અનુષ્ઠાને મન ગમતાં ધારેલાં સુષો અપાવનાર સર્વને એક સરખો ઉપયોગી ગ્રંથ.

મૂલ્ય રૂ. બે ચોપ્પેજ ૦-૨-૦

સૂત સંહિતા,

વેદાંત અને ધર્મશાસ્ત્રનો ઉપયોગી ગ્રંથ. ૬૬ ટમી ૮ ચેજ ૫૦ ફોર્મ. પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૩. બે.

વિશ્વજ્યોતિ.

સુખ, સંપત્તિ, જ્ઞાન અને આરોગ્ય પ્રાપ્તિના વિષયો અર્ચનાર લોકપ્રિય આસિક, પ્રાર્થિક લેખાનુસાર રૂ. ૩-૪-૦

વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલય

મયતિ મંદિર, અમદાવાદ-ગુરુત,

